

П.А. МОРОЗ

Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
Україна, 01014 м. Київ, вул. Тімірязєвська, 1

ВНЕСОК Д.Б. РАХМЕТОВА В ІНТРОДУКЦІЮ РОСЛИН І РОЗВИТОК АГРОСФЕРИ УКРАЇНИ

Висвітлено внесок Д.Б. Рахметова у збагачення рослинних ресурсів та розвиток агросфери України.

Інтродукція та селекція харчових, кормових, технічних та лікарських рослин є ефективним засобом збагачення рослинних ресурсів України, збільшення видового різноманіття та підвищення продуктивності агрофітоценозів, збереження родючості ґрунтів. Серед наукових та навчальних закладів України, які розробляють проблему сталого розвитку агросфери, чільне місце посідає відділ нових культур Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України, створений видатним українським ученим доктором сільськогосподарських наук Ю.А. Утеушем. Професор Ю.А. Утеуш був завідувачем відділу з 1969 по 2000 р. З 2000 р. по жовтень 2002 р. обов'язки завідувача відділу нових культур виконував кандидат сільськогосподарських наук О.О. Абрамов.

З 2002 р. керівником відділу нових культур є доктор сільськогосподарських наук Д.Б. Рахметов.

Джамал Бахлулович Рахметов народився 4 жовтня 1959 р. в с. Хишкадара Масалінського району Азербайджану в родині вчителя. Закінчив Хишкадаринську середню школу у 1976 р.

З серпня того ж року почав трудову діяльність. У 1978–1980 рр. служив в армії. В 1981 р. вступив на агрономічний факультет Української сільськогосподарської академії (нині — Національний університет біоресурсів та природокористування України), який закінчив з відзнакою в 1986 р.

Д.Б. Рахметов

Ще в шкільні роки Д. Рахметов виявив інтерес до природничих наук, питань виникнення життя на землі. Захоплювався хімією. Велику увагу приділяв вивченню генетики. Неодноразово був лауреатом регіональних олімпіад з біології, хімії тощо. Зайняв друге місце в республіканській олімпіаді з охорони природи (Баку).

Глибокі знання, отримані у шкільні роки, а також навчання в Українській сільсько-

господарській академії сформували Д.Б. Рахметова як фахівця. Під час навчання брав активну участь у студентських гуртках, науково-практичних конференціях (неодноразово займав одне з перших місць за кращу студентську наукову роботу).

Дипломна робота Д. Рахметова присвячена вивченню біологічних, екологічних, біохімічних особливостей та продуктивного потенціалу представників родини *Рoасеae* та *Fабасеae* в одновидових та змішаних посівах залежно від умов вегетації.

Після закінчення Української сільсько-господарської академії Ю.А. Утеуш запросив перспективного молодого спеціаліста на роботу у відділ нових культур Центрального республіканського ботанічного саду АН УРСР (нині — Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України). Д. Рахметов пройшов шлях від старшого агронома до завідувача відділу.

Знайомство з професором Ю.А. Утеушем, талановитим вченим, інтродуктором, селекціонером, сприяло формуванню Д.Б. Рахметова як науковця. Почалася інтенсивна робота з ознайомлення з особливостями інтродукційних та селекційних досліджень, які виконувалися у відділі. Крім кормових рослин, вивчав овочеві, пряноароматичні, а також інтродукційний потенціал корисних рослин, зібраних у колекційно-експозиційних фондах відділу, інтродукцію різних груп рослин. Отримані знання дали змогу Д. Рахметову швидко освоїти біологічні і технологічні особливості нових сортів та культур і вже з першого року роботи у відділі залучитися до впровадження нових розробок в Україні та за її межами.

Кандидатська робота Д.Б. Рахметова є значним внеском в інтродукцію дрібноквіткових видів роду *Malva*. Крім поглибленого дослідження біологічних, екологічних, біохімічних, технологічних особливостей видів мальв, за рекомендацією А.М. Гродзінського було всебічно досліджено їхні спільні посіви з представником родини *Рoасеae* (кукурудзою), особливо в плані взаємодії

рослин залежно від способу сівби. Цей напрям досліджень у подальшому було висвітлено в монографіях та у докторській дисертації.

Під час роботи над темою кандидатської дисертації "Интродукция и введение в культуру перспективных кормовых видов мальвы в условиях Лесостепи Украины", успішно захищеної в 1992 р., отримано важливі наукові та практичні результати. Вперше в умовах Лесостепу України вивчено дрібноквіткові види мальви як нові високобілкові кормові культури. Виявлено найперспективніші види для вирощування в чистих і змішаних посівах з кукурудзою. Досліджено особливості росту, розвитку та продуктивності мальв залежно від строків, способів сівби, а також технологію їх вирощування.

Після захисту кандидатської дисертації Д. Рахметов продовжив масштабні дослідження з інтродукції, акліматизації, селекції представників родини мальвових. Як результат визнання його досягнень Д. Рахметова першим у НБС ім. М.М. Гришка НАН України обрано стипендіатом Президента України (1994–1996). У 1995–1997 рр. пройшов навчання у докторантурі НБС ім. М.М. Гришка НАН України. За сумісництвом працював у відділі нових культур на посаді старшого наукового співробітника. Брав участь у науковій та практичній роботі відділу з виконання відомчих тем та впровадження результатів досліджень у виробництво в Україні та за її межами (Росія, Чехія, Казахстан, Білорусь).

Д.Б. Рахметов провів алелопатичні дослідження з встановлення особливостей взаємодії та післядії різних видів-інтродуцентів родин *Malvaceae*, *Brassicaceae*, *Рoасеae*, *Polygonaceae*, *Amaranthaceae*, *Fабасеae*. Підготував цикл праць, що включає три одноосібні монографії ("Кормовые мальвы в агрофитоценозах Лесостепи Украины: интродукция, биология, сорта, возделывание", "Культура однолетних кормовых мальв в Лесостепи Украины",

"Многолетние кормовые культуры семейства мальвовых в Лесостепи Украины"), де викладено результати майже 15-річної наукової роботи.

Докторська дисертація, яку Д.Б. Рахметов захистив у 2001 р., є суттєвим внеском в інтродукцію, селекцію, екологію, алелопатію, біохімію, технологію культивування представників родини Malvaceae. Вперше розроблено біологічні основи інтродукції та вирощування нових сортів одно- і багаторічних видів родини мальвових як важливого елемента стійких високопродуктивних агрофітоценозів в умовах Лісостепу України. Визначено роль мальв у біологізації землеробства. Виявлено біоморфологічні та екологічні особливості, біохімічний склад, закономірності формування надземної біомаси і насіння одно- та багаторічних інтродуцентів родини мальвових у процесі онтогенезу. Створено 11 нових високопродуктивних сортів і міжвидових гібридів одно- і багаторічних видів мальвових, адаптованих до екологічних умов України. Встановлено високий адаптивний потенціал одно- і багаторічних культур родини мальвових, які мають високу стійкість в умовах середовища, врожайність зеленої маси та насіння, продуктивність, конкурентоспроможні у змішаних посівах з кукурудзою, при вирощуванні в основних і проміжних післязакісних та післязжнивних посівах як альтернативні кормово-сидеральні культури. Визначено вплив мальв на мікрофлору та алелопатичну активність ґрунту, а також на ріст, розвиток і продуктивність наступних культур сівозміни. Розроблено основні елементи технології культивування — визначено реакції сортів на добрива, строки і способи сівби, строки збирання і обґрунтовано використання нових культур родини мальвових як конкурентоспроможних кормово-сидеральних культур для створення високопродуктивних одновидових і змішаних одно- та багаторічних агрофітоценозів. Теоретично та експериментально обґрунтовано роль інтродук-

ції як важливого фактора збагачення рослинних ресурсів і збільшення видового різноманіття агрофітоценозів, розроблено класифікацію інтродуцентів за напрямками вирощування та використання.

Д.Б. Рахметов тривалий час очолював Раду молодих дослідників НБС ім. М.М. Гришка. Після розпаду СРСР робота з молоддю певний час, на жаль, була в занепаді. Завдяки високим організаторським здібностям та співпраці з адміністрацією Саду Д.Б. Рахметову вдалося відродити організацію молодих науковців НБС ім. М.М. Гришка та реалізувати низку важливих проектів, зокрема, заснувати іменні стипендії видатних учених НБС ім. М.М. Гришка. Стипендія імені засновника та першого директора Ботанічного саду академіка АН УРСР М.М. Гришка присуджується за роботи в галузі інтродукції рослин та зеленого будівництва. Стипендія імені одного із фундаторів алелопатії у світі академіка АН УРСР А.М. Гродзінського — за дослідження фізіолого-біохімічних та екологічних особливостей інтродукованих рослин. Стипендія дирекції Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України — за роботи в галузі збереження біорізноманіття рослин *ex situ*.

За підтримки члена-кореспондента НАН України Т.М. Черевченко проведено велику роботу в рамках Ради ботанічних садів та дендропарків України. За ініціативою та безпосередньою участю Д.Б. Рахметова було підготовлено та проведено п'ять науково-практичних конференцій під назвою "Теоретичні та прикладні аспекти інтродукції рослин і зеленого будівництва", які об'єднали наукову молодь не лише України, а й інших країн. Крім НБС ім. М.М. Гришка НАН України, науково-практичні конференції молодих дослідників проведено на базі Національного дендропарку "Софіївка", дендропарків "Олександрія" і "Тростянець" НАН України. Підготовлено та опубліковано п'ять збірників матеріалів конференцій.

Організовано цикл лекцій відомих фахівців з інтродукції, акліматизації, екології, методичних основ наукової діяльності для молодих дослідників НБС ім. М.М. Гришка НАН України. Разом з науковою частиною Рада молодих дослідників Саду брала активну участь у роботі методичної комісії з оцінки стану виконання дослідницької роботи молодими колегами та проведення атестації аспірантів і здобувачів.

Після затвердження Президією НАН України на посаді завідувача з 2002 року до теперішнього часу Д.Б. Рахметов успішно очолює відділ нових культур. З 2003 року почалася робота з посилення науково-практичної діяльності відділу в галузі інтродукції та мобілізації різних видів трав'янистих корисних рослин. Значну роботу проведено з реконструкції колекційних ділянок "Кормові рослини", "Пряноароматичні рослини". Перенесено на нове місце та суттєво розширено колекцію "Овочеві рослини". Створено нові колекції: "Технічні рослини", "Біоенергетичні рослини". Наслідком цієї роботи стало збільшення колекційного фонду відділу з майже 300 таксонів (2002) до майже 1000 таксонів (2010). Серед цього різноманіття велику цінність становлять власні сорти, створені за період 2002–2010 рр. (25 сортів), на які отримано авторські свідоцтва та патенти.

На сьогодні колекція біоенергетичних рослин, створена у відділі, є однією з найбагатших в Україні і нараховує 354 таксони (139 — олійних, 71 — вуглеводмісних, 144 — фітосировинних культур для виробництва твердого палива та біогазу).

Підбито підсумки інтродукційної роботи з підбору рослин для фітоенергетики. Визначено найперспективніші рослини, інтродуценти з високим потенціалом енергетичної ефективності та різними напрямками використання для виробництва фітопалива. На їх основі створено високо-ефективні продуктивні сорти, форми та гібриди найцінніших енергетичних рослин.

Відновлено роботу біохімічної лабораторії відділу, яка значною мірою функціонує завдяки коштам, заробленим за рахунок додаткових тем. У відділі створено лабораторію генетики і біотехнології, яку очолює доктор біологічних наук, професор Б.О. Левенко.

На сьогодні Д.Б. Рахметов є відомим в Україні та визнаним у світі вченим у галузі інтродукції, акліматизації, селекції технічних, енергетичних, кормових рослин, інтенсифікації продукційних процесів у біоконверсії та рослинництві. Він є автором 270 наукових публікацій та винаходів, зокрема 16 монографій та брошур, 25 авторських свідоцтв та 15 патентів, 6 Державних стандартів України, 26 методик проведення експертизи сортів нових культур. Значущою є його робота зі збагачення та збереження різноманіття корисних рослин, внаслідок чого створено один з найбільших в Україні генофонд інтродуцентів різних напрямів використання.

Вперше у світі разом з колегами створено нові культури — щавнат, сурап, гібридні мальви та сильфій з надзвичайно високою продуктивністю та якістю сировини. Теоретично обґрунтовано та реалізовано на практиці основні засади використання нових культур у біоконверсії. Розроблено науковий напрям — біолого-алелопатичні основи сидерації з використанням екологічно пластичних інтродуцентів.

Д.Б. Рахметов — досвідчений організатор наукових досліджень. Під його керівництвом виконано 15 наукових відомчих тем, теми з цільових наукових програм ("Зелена революція", "Біотехнологія", "Біопаливо") та 4 інноваційних проекти установ НАН України, а також численні госпдоговірні теми. Вивчаються питання акліматизації, селекції, біотехнології, біохімії, інтенсифікації продукційного процесу, алелопатичної взаємодії та післядії технічних, енергетичних, кормових, овочевих, пряноароматичних, лікарських рослин. Опрацьовуються технологічні основи культиву-

вання корисних рослин у рамках експериментальної, економічної та етноботаніки. Досліджено роль інтродукції та селекції рослин у збагаченні видового і сортового різноманіття сільськогосподарських культур в Україні. У Державному реєстрі сортів рослин України частка нових і малопоширених культур та їхніх сортів становить від 44 до 60% від загальної кількості видів та від 14 до 47% від кількості сортів інтродуцентів відповідного напрямку використання, що свідчить про значне збагачення генетичних ресурсів культивованих сільськогосподарських рослин.

Д.Б. Рахметовим розроблено фітоценотичні, інтродукційні, селекційні методи, які дають змогу значно посилити ефективність продукційного процесу. В одновидових та змішаних посівах досягнуто найвищих показників фотосинтетичної продуктивності

рослин. Нові сорти та гібриди, створені ним, за продуктивністю у 2-3 рази переважають традиційні культури. Завдяки використанню нових високопродуктивних інтродуцентів та створених сортів значно подовжується період вегетації, внаслідок чого досягнуто 30-40% підвищення ефективності фотосинтезу.

Встановлено значну позитивну дію нових культур на біологічну активність, біохімічний та мікробіологічний склад ґрунту, що є визначальними факторами післядії цих рослин на продуктивність наступних культур.

Використання інтродуцентів дає змогу підвищити вміст поживних речовин (особливо білка, вітамінів), стійкість рослин до посухи, морозу, затоплення, родючість ґрунту, суттєво зменшити негативний вплив бур'янів, шкідників та хвороб. Оригіналь-

Д.Б. Рахметов з колективом відділу нових культур. 2010 р.

ність запропонованих фітоценотичних та інтродукційних методів підвищення ефективності продукційного процесу рослин полягає в тому, що вони ґрунтуються на біологічній, а не на хімічній інтенсифікації.

Важливими теоретичними засадами багаторічної роботи Д.Б. Рахметова з використання нових корисних рослин у біоконверсії є:

— підвищення ефективності перетворення енергії сонця через фотосинтез рослин на потрібну людству біосировину на основі підбору високоефективних продуцентів;

— збереження та збагачення різноманіття окремих груп корисних рослин і оптимізація продукційного процесу. Конструювання нових культур з заданими продуктивними параметрами;

— екологічна рівновага у фітоценозах та безпечність рослин для навколишнього середовища. Алелопатична сумісність та позитивна взаємодія і післядія рослин в агроценозах та з місцевими природними комплексами. Розробка фізіолого-біохімічних основ біоконверсії як важливого засобу підвищення кількісних та якісних параметрів рослинної сировини;

— агресивність та небажаність певних інтродуцентів, які становлять загрозу для місцевих природних комплексів, що потребує розробки біологічних методів боротьби.

Створені Д.Б. Рахметовим сорти та нові технології, які забезпечують високу економічну ефективність, впроваджено в Україні, а також у країнах СНД, Європейського Союзу, КНР, КНДР, Республіці Корея. Він підтримує наукові зв'язки з вченими з Російської Федерації, Німеччини, Франції, Чехії, Словаччини, Польщі, США, Туреччини, Азербайджану, Казахстану, Молдови, Білорусі.

Багато років Д.Б. Рахметов співпрацює з науковими установами Республіки Корея. За роки спільної роботи підготовлено та проведено вісім науково-практичних українсько-корейських семінарів, організо-

вано та здійснено українсько-корейські експедиції в Українські Карпати, Крим і в корейські провінції. Головна мета цих експедицій — оцінка інтродукційного потенціалу регіонів України та Республіки Корея. За результатами цієї роботи підготовлено рукопис монографії трьома мовами, яку заплановано видати восени 2010 р.

Велику увагу Д.Б. Рахметов приділяє науково-педагогічній діяльності: читає цикл лекцій у Національному університеті біоресурсів та природокористування, Житомирському національному агроекологічному університеті. Підготував методичні розробки з екології, інтродукції, основ культивування лікарських рослин, а також численні словники та посібники. За його рекомендаціями в навчальний план Національного університету біоресурсів та природокористування включено нові дисципліни для магістрів — "Фітоенергетика", "Біоекологічні основи інтродукції корисних рослин" "Лікарські рослини", "Інноваційні технології в рослинництві", "Інтродукція рослин та біоконверсія". Д.Б. Рахметов — засновник наукового напрямку "Нові культури та інноваційні технології в біоконверсії". Він підготував 7 та нині керує роботою ще 12 аспірантів і консультує 1 здобувача вченого ступеня доктора наук.

Під керівництвом Д.Б. Рахметова В.І. Солоненко захищена кандидатська робота на тему "Trifolium ambiguum Vieb. (Fabaceae): біоморфологічні та екологічні особливості, інтродукція в Лісостепу України" (2004); С.Д. Крикливою — "Морфологічні особливості однорічних видів роду Trifolium L. у зв'язку з введенням у культуру в центральній частині Правобережного Лісостепу України" (2004), О.М. Вергун — "Біолого-морфологічні особливості видів роду Symphytum у зв'язку з інтродукцією в Лісостепу України" (2008), Л.В. Тодоровою — "Особливості вирощування та використання сільфію пронизанолістого в умовах Південного Степу України" (2008), В.Г. Миколайчук — " Superus esculentus L. у північ-

ному Причорномор'ї: інтродукція, біоморфологічні та екологічні особливості" (2008), О.Л. Андрущенко — "Морфобіологічні особливості видів роду *Amaranthus* L. у зв'язку з інтродукцією в Лісостепу України" (2009), О.В. Шкурою — "Насінна продуктивність високоадаптивних газонних трав родини *Roaseae* залежно від технології вирощування в Правобережному Поліссі України" (2010).

На сьогодні готуються до захисту кандидатської дисертації О.М. Козленко ("Продуктивність ярих олійних культур залежно від елементів технології вирощування в Правобережному Лісостепу України"), С.М. Ковтун-Водяницька ("Біоморфологічні та екологічні особливості видів роду *Nereta* L. і перспективи їх інтродукції в Лісостепу України"), О.В. Шиманська ("Види роду *Galega*: біоекологічні особливості та інтродукція в Лісостепу України").

Д.Б. Рахметов — член спеціалізованої вченої ради Д 26.215.01 при Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України за спеціальністю "ботаніка" та Д 26.254.01 при ДУ "Інститут харчової біотехнології та геноміки НАН України" за спеціальністю "цитологія і генетика", експертної ради ВАК України, науково-технічної ради НАН України та УААН з питань АПК, науково-технічної ради Українського інституту експертизи сортів рослин та Державної служби з охорони прав на сорти рослин, Українського ботанічного товариства, бюро Ради ботанічних садів України, редакційної колегії міжнародних наукових журналів "Інтродукція рослин" та "Цитологія і генетика".

За вагомий внесок у розвиток вітчизняної науки Д.Б. Рахметов нагороджений премією імені академіка В.Я. Юр'єва НАН України, "Знаком пошани", почесними відзнаками Міністерства аграрної політики і Міністерства економіки України.

Список найважливіших публікацій Д.Б. Рахметова.

ISSN 1605-6574. *Інтродукція рослин*, 2010, № 3

1. Интродукция и введение в культуру перспективных кормовых видов мальвы в условиях Лесостепи Украины: Дис. ...канд. с.-х. наук: 06.01.09. — К., 1991. — 184 с.

2. Високобілкові кормові культури для Лісостепу України // Вісн. аграрної науки. — 1994. — № 9. — С. 51–57.

3. Біоморфологічні особливості і продуктивність дрібноквіткових видів роду мальва у зв'язку з інтродукцією в умовах Лісостепу України // Інтродукція та акліматизація рослин. — 1995. — Вип. 25. — С. 87–92.

4. Особенности селекции новых кормовых интродуцентов из семейства мальвовых // Корми і кормовиробництво. — 1998. — Вип. 45. — С. 123–127.

5. Теоретические предпосылки интродукции растений и классификация интродуцентов // Інтродукція рослин. — 1999. — № 1. — С. 40–48.

6. Особенности классификации и введение в культуру кормовых интродуцентов // Інтродукція рослин. — 1999. — № 3–4. — С. 51–57.

7. Интродукция как фактор обогащения растительных ресурсов и увеличения видового разнообразия культурфитоценозов // Там само. — 2000. — № 1. — С. 5–13. (Соавтор П.А. Мороз).

8. Високобілкові компоненти в змішаних посівах кукурудзи // Вісн. аграрної науки. — 2000. — № 7. — С. 83–86.

9. Аделопатична роль альтернативних сидеральних культур у функціонуванні агрофітоценозів // Вісн. аграрної науки. — 2000. — № 10. — С. 22–24. (Співавтор С.А. Горобець).

10. Кормовые мальвы в агрофитоценозах Лесостепи Украины: интродукция, биология, сорта, возделывание. — К.: Фитосоцицентр, 2000. — 288 с.

11. Биологические основы интродукции и возделывание новых сортов одно- и многолетних видов семейства Malvaceae в Лесостепи Украины: Дис. ...д-ра с.-х. наук: 06.01.09. — К., 2001. — 568 с.

12. Особливості взаємовпливу інтродуцентів і традиційних кормових культур у змішаних агрофітоценозах // Вісн. Полтав. держ. с.-г. ін-ту. — 2001. — № 1. — С. 55–58. (Співавтор П.А. Мороз).

13. Профессор Ю.А. Утеуш — ученый интродуктор, селекционер // Інтродукція рослин. — 2001. — № 3–4. — С.5–9. (Соавторы Т.М. Червченко, П.А. Мороз).

14. Життєвий шлях відомого вченого, селекціонера, професора Ю.А. Утеуша // Там само. — С. 9–12. (Співавтори О.О. Абрамов, О.А. Корабльова).

15. Культура однолетних кормовых мальв в Лесостепи Украины (биологические особенности,

кормовая ценность, технология возделывания). — К.: Фитосоциоцентр, 2001. — 72 с.

16. Многолетние кормовые культуры семейства мальвовых в Лесостепи Украины (биологические особенности, кормовая ценность, технология возделывания). — К.: Фитосоциоцентр, 2001. — 64 с.

17. Нові інтродуценти — важливий чинник підвищення продуктивності агрофітоценозів // Корми і кормовиробництво. — 2002. — Вип. 48. — С.177–181.

18. Каталог завершених наукових розробок відділу нових культур. — К.: Нора-Друк, 2003. — 76 с. (Співавтори О.А. Корабльова, Н.О. Стаднічук та ін.).

19. Щавнат — новая многолетняя культура. — К.: Нора-Друк, 2003. — 26 с. (Соавторы И.К. Кудренко, С.А. Рахметова).

20. Перспективна культура — амарант // Насінництво. — 2003. — № 12. — С. 6–9. (Співавтор Я.М. Рибалко).

21. Нові кормові, пряносмакові та овочеві інтродуценти в Лісостепу і Поліссі України. — К.: Фітосоціоцентр, 2004. — 163 с. (Співавтори Н.О. Стаднічук, О.А. Корабльова та ін.).

22. Характеристика та використання нетрадиційних кормових культур // Наукове забезпечення сталого розвитку сільського господарства на Поліссі України. — К.: Алефа, 2004. — С. 132–149. (Співавтори Л.М. Єрмакова, Р.Т. Іванівська).

23. Каталог сортів рослин, створених у Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка. — К.: Нора-принт, 2004. — 32 с. (Співавтори Т.М. Черевченко, Н.В. Чувікіна).

24. Відділ нових культур: минуле, сучасне та майбутнє // Інтродукція рослин. — 2005. — № 3. — С. 73–87.

25. Культура *Trifolium ambiguum* Vieb. в Лісостепу України (біоекологічні особливості, достоїнства, технологія вирощування). — К.: Фітосоціоцентр, 2005. — 39 с. (Співавтори В.І. Солоненко, С.М. Зиман та ін.).

26. Інтродукція рослин та біоекоконверсія землеробства Полісся. — К.: Друк, 2006. — 149 с. (Співавтор В.П. Фещенко).

27. Возобновляемое растительное сырье: Производство и использование: В 2-х кн. — СПб; Пушкин, 2006. — Кн. 1. — 416 с.; Кн. 2. — 382 с. (Соавторы Д. Шпар, А. Адам, и др.).

28. Роль нових культур у фітоенергетиці України // Наук. вісн. Національного аграрного університету. — К., 2007. — Вип. 116. — С. 13–20.

29. Генетичні ресурси фітоенергетичних інтродуцентів в Україні // Інтродукція рослин. — 2007. — № 2. — С. 3–10.

30. Амарант (щириця): Від інтродукції до використання — К.: Укр. фітосоціологічний центр, 2009. — 54 с. (Співавтори А.В. Андрущенко, К.М. Кривецький).

31. Новітні технології біоенергоконверсії. — К.: Аграр Медіа Груп, 2010. — 326 с. (Співавтори Я.Б. Блюм, Г.Г. Гелетуха та ін.).

Рекомендувала до друку І.К. Кудренко

П.А. Мороз

Национальный ботанический сад
им. Н.Н. Гришко НАН Украины,
Украина, г. Киев

ВКЛАД Д.Б. РАХМЕТОВА В ИНТРОДУКЦИЮ РАСТЕНИЙ И РАЗВИТИЕ АГРОСФЕРЫ УКРАИНЫ

Освещен вклад Д.Б. Рахметова в обогащение растительных ресурсов и развитие агросферы Украины.

P.A. Moroz

M.M. Gryshko National Botanical Gardens,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

CONTRIBUTION OF D.B. RAKHMETOV TO PLANT INTRODUCTION AND THE DEVELOPMENT OF AGROSPHERE OF UKRAINE

The paper deals with the results of D.B. Rakhmetov in the enrichment of plant resources and development of agrosphere of Ukraine.